

GÁBOR MIKLÓS

1919–1998

Áttűnés

Járom föl s alá a lakásban, töprengök, nekrológot kellene írnom Gábor Miklósról, de nem megy, nem tudom még halottnak tekinteni őt. Ami történt, olyan nekem, mint valami váratlan áttűnés egy film ijesztő képsorában.

Meg-megállok kopott dossziém polca előtt, kutatom azt az emlékezetes HAMLET-cikket az *Illustrated London News* egy réges-régi számában... Milyen öröm volt nekünk annak idején Trewin lelkes írása! Egy született angol Budapestre vetődve Gábor Miklós Hamletje kapcsán álmétkodva fedezi föl a magyar Shakespeare-kultuszt!

Végül, papírhalmok között matatva, csüggedten föladom a meddő nyomozást. De van még egy halvány reménysugár: kérésemre egy elszánt kutató az Országgyűlési Könyvtárban vállalkozik rá, hogy végigböngéssze a patinás angol hetilap két éven át megjelent számaikat (1962–63.).

Persze – ahogy lenni szokott – mindent fölforgató kutakodásaim közben nem remélt leletekre bukkanok magam is. Előkerülnek rögtönzött jegyzeteim, melyeket akkor vettem papírra, mikor Miklóst mint „újdonsült” író tagjai közé választotta a Magyar PEN Klub, s nekem jutott az új tag bemutatásának szerepe. Izgatottan olvasom rég elfelejtett soraimat, s próbálom elképzelni, hogyan hathattak akkor Óréa:

„Akiiket szeretünk, azokról csak úgy tudunk beszélni, hogy magunkról is szólunk. Ezúttal, hogy nekem szabad bemutatnom egy Gábor Miklós nevű író – aki azonos a kiváló színésszel –, azon tűnődöm: milyen goethei »Wahlverwandschaft« kapcsolt hozzá már első találkozásunkkor, s kapcsol azóta is egyre erősebben minden újabb együtt-létünk során – anélkül, hogy a szó hétköznapi értelmében barátokká lettünk volna... Habozó arckifejezése, mely minden pillanatban kész átváltani valami pardont kérő félmosolyra?... Nyilvánvaló sebezhetősége a sikercsúcsokon is?... Az önelégült nyugalmat nem ismerő örökös készenléte?... Ez, talán ez leginkább!

Gábor Miklós mindig készültségben van, menetöltözetben, kezében viharlámpával. S villanófényeivel mindegyre kutatja a saját jobb lehetőségeit. Vagy egyszerűen csak új lehetőségeit, a még földerítetleneket.

Gábor az az alkat, aki tudja, hogy az ember soha sincs teljesen készen, míg a koporsó födelét rá nem csukták. Addig mindig tartogathat meglepetéseket – még saját maga számára is.

Ilyen alkattal nehéz nem íróvá lenni. Gábor Miklósnak – szerencsénkre – nem is sikerült: végül író lett. Anélkül persze, hogy megszűnt volna színész lenni. De hangsúlyozom, író lett, nem afféle írogató, jó tollú színművész. Mert mit szokott nyújtani egy tipikus, népszerű színészmemoár? Sikerek láncolatának színes ecsetelését. S mi ihleti Gábor Miklóst legragyogóbb lapjain? Kudarcainak fájdalmas élménysora. Valóságos viviszekció ez: sikertelen kísérletek kitergetése és boncolása. Hogy mért nem boldogul az OTHELLO-próbákon Jago alakjával... vagy mért nem érzi magát otthon Molière DON JUAN-jának nagyszerű szerepében... Vérébeli író hajlama az ilyen önvizsgálat. Gábor persze nem szorítkozik írásaiban a színházi világ szemrevételére, figyel-

me kiterjed a szakma csataterének hátorszájára s a maga egész belső életének könyörtelen átvilágítására. Nem habozom kimondani, hogy legjobb helyein a nagy erdélyi emlékiratszerzők vallomásos passzusaira emlékeztet ezzel engem.”

Megállok itt egykori jegyzeteim idézésében. Gábor Miklósnak lehetett elsőrenden fontos, hogy sikertelennek érzett próbálkozásairól írjon, de énnekem meg az a szívügyem, hogy felejthetetlen alakításairól szóljak. Azokról, melyekben egyszerre valószínűsítette meg a szerző álmát s a tulajdon mélyrétegeinek föltárását. Föl tudom-e itt idézni kellőképpen, mit adott nekünk mint Hamlet, Romeo, Octavius Caesar, Shylock (hogy csak a legnagyobb Shakespeare-alakításait említsem) – vagy hogy kavart föl mint Szophoklész Oidipusza, majd Kreónja –, s hogy ragadott meg mint Molière Mizantrópja, Musset Lorenzacciója vagy Hugo Ruy Blasa, a halálba vágató „királyasszony lovagja”? S e rögtönzött listával még csak klasszikus szerepeim futottam át; nem szóltam arról a páratlan művészintelligenciáról és problémaérzékenységről, mellyel jellegzetesen modern szerzők alakjaihoz közeledett.

S most döbbenek rá: nem beszéltem filmalakításairól, a VALAHOL EURÓPÁBAN kamasz hőisével induló szerepek változatosan hullámzó folyamáról.

Jókor szólal meg asztalomon a telefon: új barátom, az Országgyűlési Könyvtár kutatója jelenti: megvan J. C. Trewin remek képekkel illusztrált HAMLET-cikke az *Illustrated London News* 1963. április 20-i számában! Meglepő címe: PRINCE OF HUNGARY!

Izgatottan sietek a könyvtárba.

Minket, magyarokat általában nem kényeztet el a nagy népek figyelme. Hozzászoktunk már, hogy köreikben alig vesznek tudomást arról, mi történik irodalomban, művészetben itt a Duna–Tisza táján. Ha meggondoljuk, mennyi HAMLET-előadás születik évről évre szerte a világon, akkor foghatjuk föl igazán a súlyát Trewin fölfedező cikkének.

Ilyen mondatokat idézhetek belőle: „*Egy márciusi estén Hamlet királyfi alakítója lépdél fölfelé a dán királyi vár lépcsőin, a budapesti Madách Színház tágas színpadán... Már az első percben azt súgja ösztönöm: Gábor Miklós álmaim Hamletje. S valóban: az egész este szakadatlan ígéret. Bár nem tudok magyarul, sosem veszttem el a szöveg fonalát, mely a XIX. századi költő, Arany János csodálatos fordításában szól. S Gábor sajátos eszköze egy nemzetközi nyelv: a nagy színész ékesszólása. Íme: »udvarfi, hős, tudós szeme, kardja, nyelve.«*”

Trewin figyelme kiterjed Vámos László rendezésének apró, finom mozzanataira; s kiemelten dicséri (és plasztikus leírásával *látatja*) a drámai fordulatokat szolgáló díszletet s a mindig kifejező világítás hatás eszközeit. A közönség áhítata is megragadja: „*Se köhüntés, se püsszenés a hatalmas nézőtérén.*” Úgy látja, hogy „*Magyarországon a főváros és a vidék egyaránt rajong Shakespeare-ért.*” Megjegyzi: „*Budapesten töltött két hetem alatt tapasztaltam, hogy bármely társaságban könnyedén s jól értesülten szólal meg akárki, ha ezek a drámák szóba kerülnek.*”

Nem emlékszem, beszélünk-e Miklóssal erről a Trewin-cikkről. S belém nyilall – most, hogy már nem lehet –, milyen jó volna Ővele beszélni meg mindezt! S mai Shakespeare-kultuszunkat is... meg napjaink színházi életét általában – s benne a mi helyzetünket e „piacgazdaságnak” titulált dzsungelben...

Érzem, szó szóra jönne, s aztán lassanként messzire kalandoznánk, soha eddig nem érintett témák mezőire is.

Igazi barátság művészek közt is az, mikor már nem művészetről beszélnek. Eszembe villan most egy régi emlék: a ROMEO ÉS JÚLIA egyik szünetében az ő „kölykös” Ro-

meojáról beszéltünk, s Miklós egyszer csak azt mondta: „Sosem tudtam magam érett férfinak elképzelni. Egy darabig még fiatal leszek, aztán végül öreg fiú, »old boy«.”

Tökéletes önjellemzés volt ez: telitalálat.

Kereső ember volt Gábor Miklós. Nagy kereséseiben kicsapott az életnek – s az úgynevezett „közéletnek” – értőlem idegen területeire is. De soha oly távolra nem került, hogy ha a színházi munka vagy a véletlen játéka újra összehozott, ne tudtunk volna azonnal, régi barátokként meghittent szót érteni. Tűnődöm: akad-e még valaha olyan beszélgetőtársam a színházi szakmában, mint Ő?

Töprengő s egyben játékos elme volt. Nagyon jólesnék beszélgetni vele ezen a borús délutánon is, míg e sorokat rovom. Elmondanám most neki, hogy én, ki semmiféle babonában nem hiszek, szert tettem egy különös tapasztalatra. Ha valakinek a nevét függőlegesen írom le, s a betűk pilléreire verssorokat kezdek építeni, valami vezérli a tollam, s az egész vers végül elébem idézi a név viselőjének szellemalakját...

Hadd ne folytassam prózában.

– Hozzád szólok, Miklós!

Ezt az akrosztichont küldöm Neked, *Old Boy*, a nagy utazásra, búcsúajándékkul:

„PRINCE OF HUNGARY”

(*Illustrated London News*, April 20, 1963)

Gondolatok – „halványra betegítők” –
Áldását-átkát hordoztad fejedben.
Balsorsnak „nyügét s nyilait” veretlen,
Oly némán tűrted a végső menetben:
Riadtan kérjük egymástól, mi élők,
Miféle kór, milyen kivédhetetlen,
Irgalmatlan csapás ütött le végül?
Köd ül reánk – „festett ég” sose kékül –
Leng gyászos szuffitánk a szín felett...
Ó, magyar Hamlet, „Prince of Hungary”,
Sötét a roppant színpad nélküled!

Mészöly Dezső